

МЕТОД ВА МЕТОДОЛОГИЯНИНГ MAЗМУНИ ВА ФАРҚЛАРИ

Пардаев Мамаюнус Қаршибаевич

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори, иқтисодиёт фанлари доктори

Муҳаммадов Мурод Муҳаммедович

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти профессори, иқтисодиёт фанлари доктори

Пардаев Обид Мамаюнусович

ЎзР Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Энергия самарадорлиги миллий агентлиги
директорининг 1-уринбосари, PhD

АННАТАЦИЯ

Мақолада илмий ва ўқув адабиётларида қўлланиладиган метод ва методологиянинг мазмуни ва фарқлари қараб чиқилган. Бунда ушбу тушунчалар мазмунининг қиёсий таҳлили, уларнинг турли йўналишлардаги таркиби ва фарқлари ҳам берилган.

Калит сўзлар. Метод, методология, фан методи, фан методологияси, тушунча, мазмун, хусусият, савол, натижа.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются содержание и различия понятий «метод» и «методология», используемых в научной и учебной литературе. При этом представлен сравнительный анализ содержания данных понятий, а также раскрыта их структура и различия в различных направлениях.

Ключевые слова: Метод, методология, метод науки, методология науки, понятие, содержание, особенность, вопрос, результат.

THE ESSENCE AND DIFFERENCES OF METHOD AND METHODOLOGY

ABSTRACT

The article examines the essence and differences between the concepts of “method” and “methodology” as used in scientific and educational literature. It provides a comparative analysis of the content of these concepts, as well as their structure and distinctions in various fields.

Keywords: Method, methodology, scientific method, methodology of science, concept, essence, feature, question, result.

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Ҳозирги пайтда кундалик ҳаётимизда жуда кўп учрайдиган тушунча ва категориялардан бири метод ва методология ҳисобланади. Ушбу тушунчаларнинг ифодаси бир-бирига жуда яқин бўлганлиги учун адабиётларда булар турлича талқин қилинади. Айрим жойларда бир хил мазмунда ишлатилса, айрим ҳолларда бир- бирдан фарқлаган ҳолда қўлланилади. Шу туфайли мазкур масалага алоҳида диққатни қаратишни мақсадга мувофиқ, деб топдик. Чунки Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги,

«Ўзбекистон — 2030» стратегияси тўғрисида”ги ПФ-158-сонли фармонида метод ва методология сўзлари келтирилган. Бунда жумладан, “Рейтингни ҳисоблаш методологияси ва мезонларини ишлаб чиқиш ҳамда унинг компонентлари тўғрисида маълумотларни эълон қилиб бориш”⁴ масаласи ҳам айtilган. Кўриниб турибдики, метод ва методология атамалари ва уларнинг изоҳи ҳозирги кунда ўта долзарб масалалардан бирига айлағ

4 Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги, «Ўзбекистон — 2030» стратегияси тўғрисида”ги ПФ-158-сонли фармони. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.09.2023 й., 06/23/158/0694-сон.

Тадқиқот методологияси. Мақолада метод ва методологиянинг мазмуни ва фарқларини қараб чиқиш жараёнида индукция ва дедукция, макон ва замон, миқдор ва сифат, мантиқий ва

иктисодий таҳлил ҳамда статистик методлар билан боғлиқ усул ва услублардан фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар. Ҳозирги пайтда метод ва методология тушунчаларининг мазмуни ҳамда уларнинг ўзаро фарқлари бўйича анча чалкашликлар учраб турмоқда. Шу туфайли ушбу иккита тушунча бўйича ўз фикрларимизни билдиришни мақсад қилиб олдик.

Метод деганда, муайян мақсадга эришиш учун бирор жараёни, илм- фанни, тадқиқотни, ўқитишни ёки бошқарувни тўғри ва самарали амалга ошириш учун танланадиган аниқ усуллар, йўл, ҳаракатлар мажмуаси тушунилади. Метод илмий тадқиқотларда, таълим бериш жараёнида, бошқарувда, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ёки бошқа соҳаларда муаммони ҳал қилишнинг амалий қадамларини белгилайди.

Методнинг асосий мазмуни, биринчидан, мақсадга эришиш йўлини белгилайди, яъни нимани қандай қилиб бажаришни кўрсатиб беради. Шу жиҳатдан ҳар бир фаннинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, бир қанча ўзига хос методлари ҳам мавжуд.

Иккинчидан, фаолиятнинг тегишли тартибларини белгилайди. Бунда тегишли жараён қай тартибда, қандай қадамлар билан амалга оширилиш йўналишларини тушунтириб беради. Чунки тадқиқот йўналишлари турли (вақт нуқтаи назаридан, соҳа нуқтаи назаридан, худуд нуқтаи назаридан ва ҳ.к.) бўлиши табиий.

Учинчидан, метод аниқ восита ва усулларни ўз ичига олади. Бунга мисол қилиб, турли йўналишларда кузатиш, ўзгариш тенденцияларини таҳлил қилиш, турли йўналишларда таққослаш, тажрибалар ўтказиш, ўқитишнинг турли усуллари (назарий таълим, амалий таълим, касбга ўргатиш, дуал таълим ва ҳ.к.) фойдаланиш кабиларни келтириш мумкин.

Тўртинчидан, методнинг яна бир хусусияти, муаммони ҳал қилишнинг энг мақбул, қисқа ва арзон йўлини танлаш имкониятини ҳам яратади. Натижада энг тез ва тўғри ечимларни топиш имкониятларига эга бўлади. Бу ўз навбатида хўжалик юритувчи субъектларнинг самарадорлигини ошириш билан бирга рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш имкониятини ҳам яратади.

Шундай қилиб, метод – бу белгиланган мақсадга эришиш учун қўлланадиган амалий усуллар ва йўллар мажмуасидан иборат экан, деган хулосанинг асослигига амин бўлиш мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, методнинг ўзига хос хусусиятларини умумлаштирган ҳолда ифодаладиган бўлсак, у энг аввало, аниқ ва амалда қўлланиладиган усуллар бўлса, яна бир жиҳати бирор жараёни қандай бажаришни кўрсатиб бера олади. Метод шунингдек, тадқиқотнинг ёки ишнинг “қадам ба қадам” йўлини белгилайди. Булардан кузатиш, таҳлил қилиш, тажриба ўтказиш, умумлаштириш, ҳисоб-китобларни қилиб тегишли хулосаларни ва булар асосида хўжалик юритувчи субъектларнинг тараққиёт стратегиясини ишлаб чиқиш имкониятини яратади.

Методология деганда, методларнинг моҳияти, уларнинг илмий асослари, таркиби ва тузилишини ўрганувчи назарий таълимот тшунилади. Яъни методология — бу методлар тузилмаси, уларни қандай танлаш ва қандай қўллаш кераклигини белгиладиган илмий-назарий фан ҳисобланади.

Метод Методология

- усуллар мажмуаси
- амалий таълимот
- усуллар тузилмалари мажмуаси
- илмий-назарий таълимот

Метод ва методологиянинг таркиби ва фарқлари

Кўриниб турибдики, методологиянинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд экан. Ушбу хусусиятларга унинг назарий характерга эга эканлиги, методларни танлаш, асослаш ва қўллаш қоидаларини белгилай олишлиги, тадқиқотнинг умумий концепциясини ярата олиш имкониятининг мавжудлигини киритиш мумкин. Бунга бир қанча мисолларни эътибога олиш лозимдир. Жумладан, булар таркибига илмий методология, педагогик методология, философик методология, илмий-тадқиқот методологияси кабиларни киришини қайд этиш мумкин.

1-жадвал

Метод ва методологиянинг турли йўналишлардаги фарқлари

Тушунча	Метод	Методология
Мазмуни	Маълум ишни бажариш учун амалий усул ҳисобланади	Бир қанча методлар ҳақидаги назария ва таълимот ҳисобланади
Нимага хизмат қилади?	Мақсадга эришиш учун аниқ қадамларни белгилайди	Мақсадга эришиш учун методларни танлаш, асослаш ва ташкил қилишни ўргатади
Хусусияти	Амалиётга хос	Илмий-назарий, концептуал каби йўналишлар қамраб олинади
Савол қандай?	“Қандай усулда бажарамиз?”	“Нима учун шу методни танлаймиз ва қандай қоидада?”
Натижа	Амалий натижа беради	Тадқиқотнинг умумий илмий- назарий ёндашувини белгилайди

Жадвалдан кўриниб турибдики, метод – бу амалиётга хос амалий усул бўлса, методология – бу бевосита усуллар ҳақидаги назария бўлиб ҳисобланади. Пировардида метод “нима қилиш кераклигини” айтса, методология “нега ва қандай танлаш кераклигини” назарий ва амалий жиҳатдан кенгроқ миқёсда кўрсатиб беради.

Пировардида методологиянинг мазмунига назар соладиган бўлсак, бу тушунчанинг маълум бир соҳадаги тадқиқотни, ўқитишни ёки фаолиятни қандай усуллар асосида амалга оширишни ўрганадиган, асослайдиган ва тизимлаштирадиган таълимот эканлигини кўриш мумкин. Яъни методология, умумий тарзда ифодаланганда у методлар ҳақидаги билимлар тизими, уларнинг назарий асоси ва қўллаш қоидаларини ўргатадиган илмий-назарий усуллар мажмуаси ҳисобланади.

Шундай қилиб, методологиянинг асосий мазмуни ўзига хос хусусиятларга эга. Булар қуйидагилардан иборат.

Биринчидан, метод деганда битта йўналишга қандай усулни қўллаб ўрганиш тушунилса, методология методлар тўпламидан иборат бўлар экан. Бунда қайси усуллардан қай ҳолатда фойдаланилади ва бу қандай амалга оширилишини аниқлаш лозим бўлади. Содда қилиб айтганда, методларнинг йиғиндиси методологияни ташкил қилар экан.

Иккинчидан, методология методларнинг назарий асосини тушунтиради. Бунда нега айнан шу усул қўлланади, унинг илмий асоси нимада, деган саволларга аниқ жавоб берилади. Шунингдек, фаолият ёки тадқиқот учун умумий ёндашувни белгилайди. Бунда, яратилган умумий концепция, принциплар, қоидалар тизимидан фойдаланилади.

Учинчидан, методларни тизимли равишда ташкил қилиб, унинг усуллари ўртасидаги боғлиқликни, изчил қўллаш тартибини белгилаб беради. Бу ўз навбатида, тадқиқот стратегиясини ишлаб чиқиш учун асос яратади. Натижада мақсадга эришишнинг умумий йўлини, аниқ вазибаларни белгилаш имкониятларини ҳам яратилади.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.

Хулоса қилиб айтганда, методология бевосита методларнинг моҳиятини, уларни қўллаш қоидалари ва принципларини ўргатувчи, фаолиятни амалга оширишнинг илмий-назарий асосларини белгилаб берадиган таълимот эканлигига амин бўлиш мумкин. Хуллас, метод – амалий ечимларни топишга йўналтирилган бўлса, методология илмий-назарий ва амалий ечимларни биргаликда ҳал қилишга қаратилганлиги билан ўзига хос хусусиятларга эга.

АДАБИЁТЛАР

1. Пардаев, М. Қ., Муҳаммадов, М. М., & Пардаев, О. М. (2023). *Метод ва методология тушунчаларининг мазмуни ва фарқлари илмий ва ўқув адабиётларда*. Самарқанд: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти. (2023, 11 сентябрь). “Ўзбекистон — 2030” стратегияси тўғрисида ПФ-158-сонли фармон. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
3. Холиқулов, А. Н. (2014). *Илмий тадқиқот методологияси ва методлари*. Самарқанд: СамИСИ нашриёти.
4. Муҳаммадов, Р. (2018). *Иқтисодиётда тадқиқот усуллари: назария ва амал*. Тошкент: Иқтисодиёт ва сервис нашриёти.
5. Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
6. Kerlinger, F. N., & Lee, H. B. (2000). *Foundations of behavioral research* (4th ed.). Fort Worth, TX: Harcourt College Publishers.